

ÜLENURME GÜMNAASIUM

KASPAR KALPUS

11. KLASS

**ÜLENURME GÜMNAASIUMI PÕHIKOOI LÕPETAJATE
KARJÄÄRIVALIKUD 2014. AASTAL JA VALIKUID MÕJUTANUD
TEGURID**

JUHENDAJA VIIVE PEIKER

SISSEJUHATUS

Valikutel, mida õpilastel pärast põhikooli lõpetamist teha tuleb, on nii isiklik kui ka ühiskondlik tähtsus. Õigesti kujundatud karjäärilist sõltuvad konkreetse isiku materiaalne kindlustatus, rahulolu iseendaga ja positsioon ühiskonnas.

Põhikooli riiklik õppekava sätestab § 3 lõikes 5, et põhikool peab aitama õpilasel jõuda selgusele oma huvides, kalduvustes ja võimetes ning tagama valmisoleku õpingute jätkamiseks järgneval haridustasemel. Põhikooli lõpetanud noorukil peaks olema arusaam oma tulevastest rollidest perekonnas, tööelus, ühiskonnas ja riigis.

Probleem peitub selles, et kõigil õpilastel pole selleks ajaks kindlaid seisukohti oma tulevikuplaanide ja ka karjäärivalikute suhtes kujunenud, ning see on tingitud nende erinevast stardipositsioonist.

Ka ühiskonnal pole sageli selget ettekujutust, mida põhikooli lõpetanud inimressursiga peale hakata. Olukorra muutmiseks loodi 1. septembriks 2014 igasse maakonda Rajaleidja keskus, milles pakutakse kuni 26-aastastele noortele järgmisi teenuseid:

- eripedagoogiline, logopeediline, sotsiaalpedagoogiline, psühholoogiline nõustamine;
- karjäärinõustamine ja karjääriinfo;
- maakondliku nõustamiskomisjoni töö korraldamine (Rajaleidja keskused, s.a).

Valitud teema on tööturu kiire muutumise tõttu ühiskondlikult tähtis ja pakub töö autorile ka isiklikku huvi, võimaldades saada oma karjääri planeerimiseks vajalikud algteadmised.

SA Innove karjääriõppe peaspetsialist M. Lehtsalu rõhutab esmase valiku tähtsust ühiskonnale, öeldes: „Põhikooli lõpetaja seisab silmitsi oma elu esimese karjäärivalikuga. See on tema esimene samm suurema vastutuse poole, see on kodaniku vastutus: õigus ja kohustus leida parim rakendus tööelus.“

Uurimistöö teoreetilise osa eesmärk on avada mõistete *karjäär* ja *karjääriplaneerimine* sisu ning kirjeldada olulisemaid põhikooliõpilaste valikuid mõjutavaid tegureid.

Uurimistöö empiirilise osa eesmärk on selgitada, millised on Ülenurme Gümnaasiumi (edaspidi ÜG) põhikooli lõpetajate karjäärilased valikud aastal 2014 ja missugused tegurid neid mõjutasid.

Püstitati hüpotees, et paljud põhikooli lõpuklassi õpilased eelistavad gümnaasiumi seetõttu, et neil puudub selgus karjäärivalikutes.

Seati järgmised uurimisküsimused.

- Kuidas on mõistete *karjäär* ja *karjääriplaneerimine* sisu ajas muutunud?
- Millised on ÜG põhikooliõpilaste edasiõppimisplaanid pärast põhikooli lõpetamist?
- Kuidas mõjutab valikuid õpilaste erinev stardipositsioon?

Eesmärgi täitmiseks seati järgmised ülesanded:

- tutvuda olulisemate karjääriteooriate ja erialase kirjandusega;
- selgitada välja põhikooliõpilaste valikuid mõjutavad põhilised tegurid;
- valida uurimismetoodika;
- ankeetida ÜG põhikooli lõpetajad (2013–2014);
- esitada tulemused ja teha järeldused.

Töö on jaotatud kolme põhipeatükki. Esimene peatükk käsitleb karjääri ja karjääriplaneerimise mõiste kujunemist ajas. Teine peatükk kirjeldab põhikooliõpilaste karjääriplaneerimist mõjutavaid põhitegureid, mis on valitud karjääriõppe mõjususe uuringu raporti materjalide alusel. Kolmas peatükk on empiiriline uurimus Ülenurme Gümnaasiumi 9. klasside õpilaste karjäärivalikutest ja neid mõjutavatest teguritest.

Uurimuse kirjutaja tänab SA Innove karjääriõppe peaspetsialisti M. Lehtsalu asjatundlike nõuannete eest erialaste mõistete tõlgendamisel ning juhendajat vanemõpetaja V. Peikerit igakülgse abi eest töös ettetulevate probleemide lahendamisel.

1. KARJÄÄRI MÕISTE JA LEVINUD KARJÄÄRITEOORID

KARJÄÄRIÕPPE KORRALDUSES

1.1. KARJÄÄR JA KARJÄÄRIPLANEERIMINE

Entsüklopeediate järgi on sõnal *karjäär* mitmeid eri tähendusi: koht maakera pealmaakaevandamiseks, hobuse kiirgalopp ning ka mingil tegevusalal edu saavutamine, mida näitab edutamine, vastutuse suurenemine, palgatõus jms (Saksakulm, 2011). Mõiste mitmetähenduslikkus näitab ühtse arusaama ja selguse puudust (McMahon, Patton, 2006).

M. McMahon ja W. Patton (2006), viidates McDaniels ja Gysbers'ile, on märkinud, et mõisteid *karjäär*, *amet* ja *elukutse* kasutatakse tihti sünonüümidena. On ka öeldud, et kõik, kes töötavad, omavad karjääri. Edukaks töökarjääriks nimetatakse tulemuslikku töötamist, mis rahuldab nii töötajat kui ka tööandjat (McMahon, Patton, 2006).

On selge, et karjääri mõiste sellises tähenduses tänapäeval enam ei rahulda, sest inimesed täidavad peale töötamise ka teisi eluliselt tähtsaid rolle (Saksakulm, 2011).

T. Saksakulmu sõnul veedetakse pärast hariduse omandamist ning koolide lõpetamist vähemalt kolmandik oma elust tööl, seda kas ettevõtja-töövõtjana või töövõtja-palगतötajana. Kulutades nii suure osa oma elust tööle, tekib küsimus, mille nimel seda tehakse. Teada-tuntud on ütlemine, et inimesed ei ela selleks, et töötada, vaid töötavad selleks, et elada. Selle dilemma lahendamine on nii üksikisiku kui ka ühiskonna probleem (Saksakulm, 2011). Põhikooliõpilased üldiselt selle probleemi olulisust veel ei taju, nad on mõjutatud müüdist, et mida suurem on palk, seda parem on ka elukvaliteet.

Karjääri vaadeldakse nii vertikaalse kui ka horisontaalsena. Vertikaalne on töötaja edutamine madalamalt ametikohalt kõrgemale. Seda nimetatakse ka karjääriredelil ülesronimiseks. Horisontaalne on töötaja kujunemine algajast oma ala heaks asjatundjaks, tõeliseks eksperdiks. Horisontaalse karjääri erijuhuks on ametikohasisene karjäär. Ametikohasisese karjääri tunnusteks on pidev enesetäiendamine, ametialaste teadmiste ja oskuste lisandumine, kvalifikatsiooni tõus. Horisontaalne karjäär rahuldaks päris paljusid tänapäeva noori ja ka täiskasvanuid, kuid kuidas kiiresti muutuv maailmas sellise olukorrani jõuda, on küsimus, millele otsivad lahendust nii üksikisikud kui ka ühiskond tervikuna (Saksakulm, 2011).

Mõistete *aeg* ja *elu* lisandumine mõistele *karjäär* on käsitletavat mõistet laiendanud. Peetakse silmas töötamisele eelnevaid ja järgnevaid tegevusi, elus omandatud rolle ja kontekste. Eeltoodud arvestades võib karjääri mõista kui järjestikusi peamisi positsioone, mida isik on töötamise-eelsel,

töötamise ajal ja töötamise-järgsel perioodil hõivanud; siia kuuluvad ka rollid õpilase, palgatöölise ja pensionärina, nende hulgas ka rollid perekonna ja ühiskonna tasandil (McMahon, Patton, 2006).

Karjääri mõjutab paratamatult väga suurel määral töötaja tööväline elu ja sellest tulenevad rollid. Võrreldes üksikult elava inimesega, on lastega isikul palju raskem otsustada ja vastu võtta kõrgema palgaga tööpakkumine, kui see peaks nõudma elukoha vahetust. Seega karjääri mõjutavad erinevad, kuid peamiselt just perekesksed elurollid. Peale rollide mõjutavad seda olulisel määral ka tervis, suhtlemisoskus, õppimisvõime, oskused, kogemused, teadmised ja olulised isikuomadused (Saksakulm, 2011).

Töö autor järeldab, et mõiste *karjäär* on ajas oluliselt muutunud: karjääri all mõistetakse tänapäevases tähenduses kõiki rolle, mida inimene elu jooksul täidab nii isiklikust kui ka ühiskondlikust vajadusest lähtudes. Selge on ka see, et paljud inimesed kasutavad karjääri mõistet veel vanas tähenduses, pidades silmas eelkõige karjääri vertikaalset mudelit.

Miks mõni persoon on huvitatud horisontaalsest, mõni aga vertikaalsest karjäärist, sõltub konkreetse inimese isikuomadustest, aga ka isiku hetkevõimalustest.

Karjääriplaneerimine tähendab kitsamalt arengu, liikumise, tegevuse või tõusu kavandamist konkreetse elukutse raamides. Laiemalt tähendab karjääriplaneerimine nii elukutsevalikut, koolitust, tööellu astumist, tööalast ja isiklikku karjääri kui ka pensionile jäämist (Jamnes, Savisaar, 1998).

Karjääriteenuste kontseptsioon (2012) käsitleb karjääri mõistet kui inimese elukestvat haridus- ja tööalast arengut kõigi tema elu rollide omavahelises kooskõlas.

Et mõista, kuidas tehakse karjäärivalikuid, tuleb uurida neid lähenemisviise, mis on loetud kõige sobivamateks ning neid lähemalt vaadelda. Põhiliselt toetutakse töös teooriate sellele osale, mis käsitleb üleminekuperioodi ja siirdumist täiskasvanuella, sest empiiriline uurimus keskendub ÜG põhikooliõpilaste karjäärivalikuprobleemidele.

1.2. DONALD SUPERI KARJÄÄRITEOORIA

D. Super on käsitlenud arengustaadiume läbi kogu inimese elu. Ta on tuginenud inimese eluetappidele ja aegruumi mõjule ning on välja töötanud karjäärivikerkaare, milles tuuakse välja kujundlikult aja ja ruumi suhet, mis on seotud indiviidi liikumisega ajas karjääri tehes (Stitt-Gohdes, 1997).

D. Super'i karjäärimudel põhineb veendumusel, et eneseteadvus muutub aja jooksul ja areneb kogemustepagasi suurenedes. Järeldub, et karjääri saab teha terve elu (Careers, 2012).

D. Superi teooria järgi on iga inimese elus järgnevad staadiumid:

- kasvamine (0–14);
- uurimine ehk rolliotsingud (14–24);
- väljakujunemine (25–44);
- säilitamine (45–64);
- eraldumine ehk pensionile siirdumine (üle 65) (Careers, 2012).

Teooria kohaselt on põhikooliõpilased valdavalt rolliotsingute staadiumis ja seetõttu tehakse sageli ka juhuslikke valikuid, mis on mõjutatud nii eakaaslaste kui ka täiskasvanute arvamusest.

Kasvustaadiumis toimub eneseteadlikkuse kasv, hoiakute ja vajaduste kujunemine ja üldise töömaailmaga tutvumine. Rolliotsingute staadiumis proovitakse erinevaid valikuid, mida katsetatakse hobitegevuses. Tehakse esialgne valik ja toimub valitud oskuste arendamine. Väljakujunemise staadiumi ajal toimub oskuste arendamine läbi töökogemuse. Säilitamise staadiumis toimub järjepidev kohanemisprotsess ning seeläbi parandatakse oma positsiooni ühiskonnas. Eraldumise staadiumisse jõudes hakatakse valmistuma pensionieaks (Careers, 2012).

Lähtuvalt õpilaste erinevatest võimetest, teadmistest ja suhtlemisoskusest, kujuneb neil teadmine oma võimalustest ühiskonnas.

1.3. JOHN HOLLANDI KARJÄÄRITEOORIA

Ameerika psühholoogi J. Hollandi 1950-ndatel avaldatud karjääriteoorias keskenduti indiviidi ja töö omaduste kokkuviimisele, leiti, et teatud tüüpi inimestele sobib teatud tüüpi töö. Arvesse võeti ka inimese huvid ja võimed ning sotsiaalne taust (Matchingu paradigma..., s.a).

J. Hollandi teooria märgib järgmist:

- on olemas kuus eri inimtüüpi: realistlik, intellektuaalne, artistlik, ettevõtlik, sotsiaalne ja konventsionaalne;
- on olemas kuus eri keskkonda: realistlik, intellektuaalne, artistlik, ettevõtlik, sotsiaalne ja konventsionaalne (Matchingu paradigma..., s.a).

Uurimistöõ autor leiab, et antud karjääriteooria ei rakendu põhikooliõpilastele täiel määral, sest noorte huvidering on lai ja võimedki kujunemisjärgus. Ka ei vali põhikooliõpilased ise keskkonda, mis on neile sobivaim, vaid on sunnitud olema neile kujundatud keskkonnas, mis ei pruugi kõigile üksikindiviididele sobida. Seepärast on eriti tähtis kujundada koolis keskkond, mis sobiks võimalikult paljudele õpilastele.

J. Holland oli veendumusel, et inimeste ja keskkondade vahelist sobivust saab kindlaks määrata testide teel. J. Hollandi lähenemine võimaldas organiseerida väga suuremahulist infohulka inim- ja

tööomaduste kohta. Tema tööst selgub, et elukutsevalik on inimese eneseväljenduse akt, mitte puhtjuhuslik sündmus (Matchingu paradigma..., s.a).

J. Hollandi teooriast selgub ka, et valides karjääri, eelistavad inimesed töökohti, kus nad on ümbritsetud teiste sarnaste isikuomadustega inimestega. Nii saavad nad moodustada koos keskkonna, mis sobib kõigile. Inimesed, kes on valinud töökoha vastavalt enda isikuomadustele, on suurema tõenäosusega edukad ja rahulolevad (Holland's theory..., 2012).

Põhikooliõpilastele on tähtis kuuluda oma sõprade ringi ja valikuid tehakse sageli ka kuulumisvajadust arvestades.

1.4. KONSTRUKTIVISTLIK PARADIGMA JA KARJÄÄRINÕUSTAMINE

Paradigma mõiste uues tähenduses tõi teadusuuringutes käibele USA teadusajaloolane ja -filosoof T. S. Kuhn, kes 1960. aastal defineeris paradigmat kui kriteeriumite alusel uurimisküsimuste ja teooriate ning meetodite valimist (Kuurme, 2013).

Konstruktivistlik paradigma on selline paradigma, millel on kogum spetsialiseerunud alamvaldkondi. Selle järgi pole olemas objektiivset tegelikkust ega absoluutset tõtt. Kõik teadmised, sotsiaalsed institutsioonid, reeglid ja uskumused on olemas sellisena, kuidas inimene neid oma teadvuses ja tegevustes loob (Kuurme, 2013).

Seoses sotsiaal-majanduslike muutustega 20. sajandi lõpul oli vaja leida ühiskonna jaoks uus sobiv karjäärinõustamise raamistik ja metoodika. Konstruktivism tuleneb ladinakeelsest sõnast *construere* (ee 'kokku seadma, ehitama, püstitama'). Konstruktivism käsitleb inimest justkui avatud süsteemi, kes on pidevas suhtluses ümbritseva keskkonnaga, otsides stabiilsust. Põhirõhk on protsessil, mitte tulemusel. Konstruktivistliku karjäärinõustamise eesmärk on tõsta inimese rahulolu oma eluga. Arvestatakse ka seda, kus ta tegutseb (Konstruktivistlik paradigma, s.a).

1990-ndatel rajas Kanada psühholoog R. V. Peavy sotsiodünaamilise karjäärinõustamisteooria. Nimetus tuleneb kreekakeelsetest sõnadest *socio* ja *dynamico* (vastavalt 'kaaslane' ja 'kestev muutus') (Konstruktivistlik paradigma, s.a). Sellega on viidatud inimesele kui sotsiaalsele olendile, kes on pidevas muutumises. R.V. Peavy teooria lähtub konstruktivistlikust paradigmast (Jamnes, Väli, 2009).

Põhimõtted, mis kehtivad sotsiodünaamilises teoorias, on järgmised:

- nõustamise protsess on sama oluline kui tulemus;
- ei eksisteeri ühte objektiivset reaalsust, mis tähendab, et nõustaja peab lähtuma ettekujutusest, et inimesed elavad paljudest reaalsustest koosnevas universumis;

- inimeste maailm on sotsiaalselt konstrueeritud. Nõustaja peab mõistma, et indiviidi maailm sõltub vastastikustest mõjutustest ja kommunikatsiooni kaudu loodud seostest;
- keel kui inimestevahelise suhtlemise vahend annab meile tööriista isiklike ja sotsiaalsete tegelikkuste uueks konstrueerimiseks ja kontrollimiseks;
- inimene konstrueerib ennast pidevalt;
- nõustaja lähtepunktiks on fakt, et inimesed on paigutatud sotsiaalsesse konteksti, mis determineerib (põhjustab) nende poolt öeldavat;
- nõustamine on kultuurikeskne tegevus, erinevatest kultuuriruumidest inimesi nõustades peab mõistma kultuurist tingitud erinevusi (Jamnes, Väli, 2009).

R. V. Peavy märkis, et konkreetset tegevuskava ei saa nõustajale ette anda, ta peab ise olema paindlik ja kohandama nõustamisprotsessi nõustatava konkreetsele olustikule sobivaks. „Nõustaja on ekspert nõustamise alal ja nõustatav on ekspert oma elu alal,“ väidavad Jamnes ja Väli (2009). Kuigi sotsiodünaamilises nõustamises kasutatakse paljusid meetodeid ja harjutusi, loetakse peamisteks neist dialoogilist kuulamist ja *life-space*'i kaardistamist. *Life-space*'iks loetakse psühholoogilist ja sotsiaalset ruumi, milles inimene elab. See on jagatud neljaks osaks:

- suhted;
- töö ja õppimine;
- tervis ja keha;
- spirituaalsus (Konstruktivistlik paradigma, s.a).

T. S. Kuhni hinnangul ei eksisteeri sotsiaalteadustes, erinevalt loodusteadustest, paradigmasid nende ranges tähenduses, kuna puudub üksmeel juhtiva teooria osas. Terminit *paradigma* kasutatakse siiski ka sotsiaalteadustes tähistamiseks eri mõtteviise (Kuurme, 2013).

Põhikooliõpilase seisukohalt on oluline saada teadmised oma võimetest ja eesmärkidest, et karjääriplaneerimise oskus kujuneks tasemel, mis võimaldaks seatud eesmärgi realiseerida. Kooli kui institutsiooni peamine ülesanne on luua kõigile võimalikult sobiv õpikeskkond, mis soodustaks õppimist valitud eesmärgi nimel.

1.5. KARJÄÄRIÕPE PÕHIKOO LIS

SA Innove karjäärteenuste arenduskeskuse karjääriõppe juhtivspetsialist M. Lehtsalu sõnul koosneb karjääriõpe kooli õppekavas kahest osast: karjääriõpetuse valikaine ja läbiv teema „Elukestev õpe ja karjääri planeerimine“. Karjääriõpetust valikainena on õpetatud mõnes Eesti koolis juba aastaid. Selle aine sisu vastab 2010. aastal kehtima hakanud riikliku õppekava

karjääriõpetuse ainekavale. Karjääriõpetuse ülesandeks on kujundada õpilases teadlike karjääriotsuste tegemiseks vajalikke teadmisi, oskusi ja hoiakuid (Lehtsalu, Pilli, 2014).

M. Lehtsalu sõnul peitub karjääriõpetuse tähtsus õpilase elutee juhtimisel vajalike hoiakute, teadmiste ja oskuste kujunemise suunas. Autorid rõhutavad, et „karjääriõppe keskmes on karjääri mõiste.“ Iga inimene peab olema võimeline reageerima tööturu muutustele. On oluline, et õpilasel oleks võimalus kujundada karjääri planeerimiseks vajalikud algteadmised ja oskused koolis õpingute osana (Lehtsalu, Pilli, 2014).

Põhikooli riikliku õppekava (2014) lisa 13 järgi taotletakse teemaga „Elukestev õpe ja karjääri planeerimine“ õpilase kujunemist isiksuseks, kes on võimeline õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvast õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama elu teadlike otsuste kaudu, tehes mõistlikke kutsevalikuid. Õpilasi suunatakse teadvustama oma huve, võimeid ja oskusi, arendama enda õpi-, suhtlemis-, koostöö-, otsustamis- ja teabega ringi käimise oskusi, arendama oskust seada eesmärgid ja viia neid ellu süsteemselt, kujundama valmisolekut elukestvalt õppida ja tundma haridus- ja koolitusvõimalusi ning tutvuma erinevate ametite ja elukutsetega, seejuures õppides tundma töösuhteid reguleerivaid õigusakte ja kodukoha majanduskeskkonda (PRÕK, 2014).

Õppekava (2014) sätestab ka, et esimeses kooliastmes (1.–3. klass) aidatakse õpilasel kujundada positiivset hoiakut õppimisele ning toetatakse esmaste õpioskuste omandamist. Mänguliste tegevuste kaudu aidatakse õpilastel tundma õppida end ja lähiümbruse töömaailma. Teises kooliastmes (4.–6. klass) keskendutakse õpilaste sotsiaalsetele ja toimetulekuoskustele, samuti ka huvide ja võimete tundmaõppimisele ja arendamisele. Kolmandas kooliastmes (7.–9. klass) keskendutakse õpilaste võimete, huvide, vajaduste ja hoiakute teadvustamisele ning kujundatakse iseseisva õppimise oskusi. Õpilasi üritatakse juhtida mõtlema enda võimalikele tulevastele tegevusvaldkondadele ning arutlema, millised eeldused ja võimalused neil on, et enda soovet ellu viia. Õpilastele antakse ülevaade tööturu olukorrast ja tuleviku prognoosidest erinevate õppetegevuste kaudu. Elukutsete tutvustamisel näidatakse töö iseloomu, keskkonda, tingimusi, juhitakse tähelepanu vajalikele teadmistele, oskustele ja isikuomadustele (PRÕK, 2014).

Kaasaegsed karjääriõppe materjalid keskenduvad peamiselt kolmele põhiteemale: kes ma olen, kuhu ma lähen ning kuidas ma sinna saan. Esimeses toimub enda tundmaõppimine, teises võimaluste kaardistamine ja analüüs ning kolmandas toimub otsuste vastuvõtmine ja planeerimine (Perry, VanZandt, 1998).

Kool peab võimaldama õpilasel kujundada karjääri planeerimise oskusi. Need oskused hõlmavad erinevaid kompetentse, mis aitavad isikul koguda, analüüsida, sünteesida ja organiseerida infot

ning teha otsuseid ja üleminekuid. Need oskused ehk üldised kompetentsid on vajalikud karjääri kujundamisel (Karjääriõppe mõjususe uuring, 2014).

„Karjääriteenus on teenus, mida inimene saab oma karjääri planeerimisel kasutada: karjääriõpe, karjääriinfo vahendamine ja karjäärinõustamine.“ (Karjääriteenuste kontseptsioon, 2012).

Põhikooli riiklik õppekava (2014) sätestab lisas 11, et õpitulemuste hulgas on oluline koht põhikooliõpilaste enesetundmisel ja seoste nägemisel karjääri planeerimisega (PRÕK, 2014).

Karjääriõppe mõjususe uuringu (2014) põhjal käsitletakse karjääriõpet kui erinevaid õppetegevusi, mille kaudu kool koos karjäärinõustamise ja karjääriinfo vahendamisega toetab õpilaste karjääri planeerimise oskuste kujunemist.

Töö kirjutanu leiab, et põhikooliõpilaste areng on kiire ja õpilasiti ebaühtlane, olenedes paljudest mõjuritest, sealhulgas küpsuseastmest, seetõttu on eriti oluline karjääriõppe kvaliteet ja nõustamise kompetents. Karjääriõpe põhikoolis on pidev protsess, mis algab juba lapse kooli tulekuga ja jätkub järgmisse kooliastmesse edasijõudmisel.

2. OLULISEMAD PÕHJUSED, MIS MÕJUTAVAD PÕHIKOOLIÕPILASTE KARJÄÄRIVALIKUID

Põhihariduse mõiste on levinud 20. sajandi teisest poolest seoses algatusega kohustusliku haridusmiinimumi ülemaailmseks tagamiseks. Eestis on ühetsükliline põhiharidus 1.–9. klassini. Põhikooli mõiste hõlmab haridusseadusandluses tervet eeltoodud perioodi. Koolikohustuslik iga varieerub riigiti. Eestis on koolikohustuslik iga 7–16 eluaastat (Talts, Mikser, 2013).

Tuginedes karjääriõppe mõjususe uuringule (2014), on karjääriplaneerimist mõjutavad olulised tegurid näiteks vanemate ja koduse keskkonna mõju, rahalised võimalused, huvi eriala vastu ja tutvusringkond, milles nooruk asub.

Mõjurid, mida töö autor siinkohal täpsemalt käsitleb, on järgmised: east tingitud iseärasused ja küpsus, tervis, majanduslik-perekondlikest raskustest tingitud sotsiaalne tõrjutus ning motivatsioonipuudus. Need põhjused on osutunud koolipraktikas sageli määravateks ja kajastuvad ka erialases kirjanduses.

2.1. EAST TINGITUD ISEÄRASUSED

On oluline, et karjääriplaneerimisest rääkides võetaks arvesse eakohaseid iseärasusi. Põhikooliõpilastega on ilmselt parim seostada E. Ginzbergi 1940-ndatel avaldatud elukutsevaliku etappe. Selle kohaselt on olemas kolm staadiumi: fantaasia-, proovi- ja realistlik staadium. Fantaasiastaadium on vanuses 3–10, proovistaadium 11–17 ja realistlik staadium kogu ülejäänud

elu (Ginzberg, Ginsburg, Axelrad, Herma, 1951). Põhikooliõpilased jäävad proovistaadiumisse, mis käib käsikäes huvide, võimete, vajaduste ja väärtuste perioodiga. Selgub, mis staadiumis olles hakkab laps siduma oma huvisid ja võimeid enda tegevusega, millises peaks võimalikult palju asju järele proovima ja millises mõjutavad kaaslased valikuid kõige rohkem. Sellest teooriast lähtuvalt saab kavandada karjääriõppe rõhuasetusi ja õpitegevust (Lehtsalu, Pilli, 2014).

Cleary jt (2004) väidavad, et teismeeas on inimese areng väga kiire, äärmuslik ja ettearvamatu. Nende aastate jooksul toimuvad kiire füüsiline areng, meeleolumuutused ning siirdumine lapsepõlve turvalisest ja piiritletud maailmast ebakindlasse nooruki- ja täiskasvanumaailma (Cleary, Sullivan, Sullivan, 2004).

Lisaks sellele märgivad nad, et lapsele võib põhjustada psühholoogilisi, sotsiaalseid ja seksuaalseid probleeme see, kui lapse areng pole kooskõlas teda ümbritsevas keskkonnas domineerivate arengusuundadega (Cleary, *et al.*, 2004). Noorukiiga on seega eluetapp, kus inimesed on kõige tundlikumad mitmesugustele mõjutustele.

Küpsemine osutab muutustele, mis leiavad aset viljastumise ja täiskasvanuks saamise vahelisel perioodil (Lindgren, Suter, 1994). Küpsus on olulisem mõiste kui vanus ja viitab konkreetse õpilase käitumisele ja arengule võrrelduna teiste samaealiste õpilastega. Mõistega „küpsus“ peetakse silmas nii sotsiaalset kui ka bioloogilist arengut (Inimese areng, s.a).

Lindgreni ja Suteri (1994) sõnul peetakse last aktseleerandiks (varaküpsevaks), kui tal ilmnevad liialt vara sekundaarsed sootunnused, retardandiks (hiljaküpsevaks) aga sel juhul, kui need ilmnevad hilinemisega. Nii vara kui ka hilja küpsemine võib põhjustada lastele probleeme (Lindgren, Suter, 1994).

Kerkib esile probleem, kas last ümbritsevad süsteemid (pere ja kool) toetavad teda piisavalt. Raskused on siin selles, et ka pere ja kool on süsteemid, mis pidevalt arenevad ja muutuvad. V. Peiker leiab, et õpilasele oleks parim variant kõigi nende süsteemide tasakaalustatud areng. Koolikeskkonnas on oluline ka õpilase tähtsust rõhutava õhkkonna loomine. Kui õpilane tunnetab, et ta on viimane grupis, siis tema enesekindlus väheneb ning see omakorda mõjutab ka isiksuse võimet oma karjääri planeerida (Peiker, 2012).

Ka I. Kraav (2001) rõhutab, et kõige raskemini on muudetav lapsest algav sotsiaalne tõrjutus, mis mõjutab inimest tema isiksuse kujunemise kõige tundlikumal perioodil. Autor rõhutab institutsioonilise sekkumise hiline mis paratamatust. Alles siis, kui perekonna võimetus last kasvatada on vaieldamatu, on koolil ja teistel institutsioonidel õigus sekkuda.

N. Amundson (1998), viidates Schlossbergi, Lassale'i ja Croleci (1988) töödele, rõhutab, et enda olulisust saab tunnetada mitmel eri tasandil. Esmatasandil eeldab see nähtavust, teisel väärtustamist

ja kolmandal tasandil võimaluste andmist tegutsemiseks. Valikute tegemise oskust mõjutavad võimed ja võimalused, mis õpetavad tegema indiviidile kasulikke valikuid (Amundson, 1998).

Klassijuhataja (eriolukordades koolipsühholoogi ja sotsiaalpedagoogi) üks ülesandeid ongi aidata vähese enesekindlusega õpilastel nähtavale pääseda.

2.2. TERVIS

Tavapäraselt tegeleb lapse terviseprobleemidega vaid arst. Õpetaja pole tihti teadlik õpilase terviseprobleemidest. Kuid terviseprobleemidel võivad olla ka tagajärjed, mis mõjutavad õpilase isiksust ja tegevust ning kogu õppe situatsiooni (Martinson, 2010).

M. Martinsoni (2010) sõnul ei pruugi raskema haiguse korral õpilane olla võimeline vaimset koormat üksi kandma ja see võib viia psüühilise kurnatuseni. Psüühiline kurnatus alandab õpivõimet ja viib tihti õpiraskusteni. Koolis võivad avalduda psüühilise väsimuse tundemärgid, näiteks vigade hulga suurenemine, arusaamisvõime vähenemine, keskendumisvõime alanemine, tähelepanu kadumine, häired silma ja käe tegevuse koordineerimises ning rahutus (Martinson, 2010). Terviseprobleemidest tingitud mahajäämine õpingutes on stressiallikas ning võib mõjutada ka karjääriplaneerimise oskusi ja võimalusi.

Inimese tervislik seisund on oluline tegur karjääri valikul. Kui ollakse teadlik terviseprobleemist, siis on oluline, et valikut tehes seda arvesse võetaks. Pole mõtet valida amet, kus see terviseprobleem süveneb või ei võimalda efektiivset töötamist. Näiteks ebastabiilse närvisüsteemiga inimesed ei tohi valida elukutset, kus esineb pidev vaimne pingeline. On võimalik, et inimese füsioloogiline eripära ei soodusta mingi konkreetse töö tegemist. Näiteks pikka kasvu inimesele võib hakata terviseprobleeme tekitama see, kui ta töö peab pidevalt kummarduma või olema ebaloomulikus tööasendis (Küüdorf, Merisalu, Lehtsalu, 2008).

Õpilast tabanud tervisehäired võivad kahjustada nii teda ennast kui ka kogu perekonda tervikuna. Traditsiooniliselt on lapse terviseprobleemid perele kõige paremini teada. Seega on teistel pereliikmetel ka teatud olukordades võimalik last aidata. Eeltoodust järeldeb, et toimivad peresuhted on väga olulised, eriti õpilaste riskikäitumise vältimisel. Seepärast on olulisel kohal ka koolitervishoiu ja inimeseõpetuse kvaliteet koolis, arvab töö autor.

Koolitervishoiuteenuse tegevusvaldkondadeks on tervise ja heaolu edendamine, haiguste ennetamine, tervise järelvalve ja esmaabi (Haiguste ennetamine..., 2014). Koolitervishoiuteenuste kvaliteedist ja tervislikest eluviisidest sõltuvad nii õpilaste heaolu kui ka hilisem kutsevalik.

2.3. MAJANDUSLIKEST JA PEREKONDLIKEST RASKUSTEST TINGITUD SOTSIAALNE TÕRJUTUS

I. Kraavi ja K. Kõivu (2001) sõnul pakub perekond oma liikmetele turvalisust vaid sel juhul, kui ta täidab oma peamisi funktsioone, milleks on näiteks järelkasvu saamine, materiaalsete ressurssidega toimetulek, turvaliste suhete ning emotsionaalse keskkonna loomine.

Põhikooli riiklik õppekava (2014) sätestab § 16 lõikes 2, et põhikool nõustab vajaduse korral õpilase vanemat õpilase arengu toetamises ja kodus õppimises. Sama paragrahvi lõige 3 sätestab, et põhikool peab teavitama õpilast ja vanemat edasiõppimisvõimalustest ning tagama karjääriteenuste kättesaadavuse (PRÕK, 2014).

I. Kraav (2001) väidab, et lapsele tähtsatest teistest koosnev sotsiaalne võrgustik on muutunud ja mitmekesisitunud. Laps peab periooditi seotud olema vanemate või hooldajatega, õdede-vendadega (õnnastega), teiste lähisugulastega, õpetajatega ja avaliku elu tegelastega meediast (*media others*) või mujalt (*public place others*). Need isikud moodustavad lapse maailma ning aitavad tal luua oma minapilti (Kraav, Kõiv, 2001). Kaasaegne pere sotsiaalse üksusena on nii keeruline ja vastuolulistest teguritest sõltuv nähtus, et see ei saa toimida häireteta, kuid märkama peaks igat olukorda, mis võib õpilast kahjustada.

I. Kraav ja K. Kõiv (2001) rõhutavad, et lapsed kogevad pere täiskasvanud liikmetest rohkem inimsuhetega seotud kaitsetust. Lahutuse või tülide korral vanemate ja lähedastega kaasneb lastel hirm ja mure. Mida parem on perekond oma liikmetele, seda suurem on sellesse peresse kuuluja kaotusvalu perekonna lagunemisel (Kraav, Kõiv, 2001). Vanemate ebakindlus kandub üle ka lastele ja mõjutab nende õpivõimet ja enesetunnet.

Koolikogukonnas on tänapäeval suur hulk neid lapsi, kes ei suuda vastata ühiskonna ootustele ja neil võib esineda tõsiseid raskusi sulandumisel koolikogukonda ja hiljem ka täiskasvanute maailma. Selliste isikute kohta kasutatakse mõistet *sotsiaalselt tõrjutu*. I. Kraav (2001), vahendades Laurinkari seisukohta, märgib, et nii sotsiaalne tõrjutus kui ka turvalisus on seotud heaoluga. Heaolu saab käsitleda kui olukorda, kus isik on võimeline enda jaoks olulisemaid tarbeid rahuldama (Kraav, Kõiv, 2001).

Töö autor on seisukohal, et kui pere majanduslik seis ei võimalda hankida lapsele eluks ja õpinguteks vajalikke tarbeesemeid, on takistatud ka lapse areng ja suureneb ta ebakindlus. Vähenevad ka võimalused oma plaane ellu viia. Tõrjutust süvendab ka võimaluse puudumine tegeleda oma hobidega, sest paljud vaesemad pered ei suuda tagada õpilasele piisavalt võimalusi enesearendamiseks ja seeläbi ka võimete väljaselgitamiseks.

Halvad peresuhted on samuti sotsiaalse tõrjutuse põhjustajaks. Kui õpilane ei tunne end kuuluvat perekonda või ka sõpruskonda, siis tekib isolatsioonirisk (Kraav, Kõiv, 2001).

On tekkinud veel üks töökeskkonna muutustest põhjustatud sotsiaalset tõrjutust põhjustada võiv nähtus: mõlemad vanemad või üks neist on asunud välismaale tööle ja laste eest hoolitsevad vanavanemad või teised sugulased.

Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute RAKE tehtud uuring peredest, kus keegi vanematest on välismaale tööle läinud, jõudis järeldusele, et vanemad peavad seda otsust pere siseasjaks ja ei teata sellest koolile, kirjutab reporter A. Ammas. Ta lisab, et niisuguste perede üle on keeruline arvet pidada, sest vanematel pole kohustust oma välismaale tööle asumisest teada anda (Ammas, 2015).

TÜ rakendusuringute keskuse juhataja K. Espenberg arvab, et selliseid peresid on minimaalselt 8000–9000. Uuring tõestas, et need lapsed ei tunne end turvaliselt ja neil tekib lähedusdefitsiit, mis aga tekitab koolis lastel ka õpiraskusi (Ammas, 2015).

2.4. MOTIVATSIOONIPUUDUS

M. Martinsoni (2010) sõnul saab motivatsiooni käsitleda kui tahet õppida, mis on seotud isikliku heaolu tasemega. Heaolu on seotud suhetega kaasõpilastega ning õpetajatega ja seda mõjutab ka mingis õppeaines toimetulek. Motivatsioonipuudus muudab õpitegevuse keerulisemaks. Tema arvates tuleb motivatsioonipuudusega lapse õpetamiseks teada saada, mis last mõjutab. Motivatsioonipuudus võib areneda nii kaugele, et õpilane ei soovi enam üldse koolis käia (Martinson, 2010).

Motivatsiooniteooriaid on mitmesuguseid, kuid oma olemuselt tuginevad nad inimeste vajadustele ja nende vajaduste rahuldamisele. Siinkohal on tehtud valik motivatsiooniteooriatest, mis otseselt puudutavad noore inimese vajadusi, kes õpivad põhikooli lõpuklassis.

2.4.1. Abraham Maslow' inimvajaduste teooria

A. Maslow oli Ameerika psühhoanalüütik, kes töötas välja inimesele omaste vajaduste kategoriseerimise süsteemi ehk inimvajaduste hierarhia. Hierarhia esimene aste on füsioloogilised vajadused, teine turvalisusvajadus, kolmas armastus- ja kuuluvusevajadus, neljas tunnustusvajadus ja viies eneseteostusvajadus. A. Maslow väitis, et need on inimest motiveerivad vajadused. Et hierarhias progresseeruda, peavad alamad vajadused olema täidetud. Teooria järgi on iga inimene võimeline jõudma kõrgeima astmeni, kuid teda võib takistada see, et ei suudeta täita alama astme

vajadusi. A. Maslow'i teooria kohaselt on tegelikult vähe neid, kes jõuavad kõrgeima astmeni. Eneseteostusvajadus on püüe jõuda sinna, kuhu ollakse võimelised jõudma (McLeod, 2007).

Töö autor arvab, et kooliõpilasel võivad takistada alama astme vajaduste rahuldamist nii probleemid perekonnas, näiteks vanemate lahusus ja tülid perekonnaliikmetega, kui ka probleemid koolis, näiteks kiusamine või terviseprobleemid.

Autor on arvamusel, et noorukile oluliste esimese astme vajaduste hulka kuuluvad kodu ja toit, mille peavad kindlustama vanemad või hooldajad. Noorukile on vajalik tagada turvalisustunne nii koolis kui ka kodus. Neile on väga olulised ka armastus- ja kuuluvusvajadus, need aga eeldavad sobivat keskkonda. Ka tunnustusvajadus puudutab noori teravalt. Tunnustust oodatakse teistelt eakaaslastelt ja vanematelt. Eneseteostusvajaduse kui mõiste sisu on aga põhikooliõpilase jaoks veel liiga abstraktne. Nad ei seo seda oma isikuga, kuna on D. Superi teooria kohaselt veel rolliotsingu faasis. Seetõttu võetakse riske, et katsetada oma piire.

2.4.2. David McClellandi tõukejõudude teooria

K. Türk (2004, viidatud Yukl, 1989) sõnul leidis D. McClelland, et eelistatud vajadus on inimesiti erinev. Isikut tuleb motiveerida ja luua talle sobiv töö- ja õpikeskkond vastavalt tema vajadustele. D. McClellandi teoorias jaotatakse vajadused kolme põhirühma: osaduse- ja suhtlemisvajadus, mõjuvõimuvajadus ja saavutusvajadus. Osaduse- ja suhtlemisvajadus näitab soovi luua ning säilitada häid suhteid kaasõpilaste ja vanematega. Mõjuvõimuvajadusega soovitakse kontrollida ja mõjutada teisi, samuti hinnata ka oma kohta grupis. Saavutusvajadus tuleneb soovist midagi korda saata ja teha vertikaalkarjääri.

2.5. LASTE ERINEVAST STARDIPOSITSIOONIST KARJÄÄRIVALIKUL

Töö autor on seisukohal, et laste erinev stardipositsioon tähendab, et erinevad tegurid mõjutavad lapsi ning asetavad nad ebavõrdsesse olukorda ka valikute tegemisel. Lisaks geneetilistele iseärasustele mõjutavad stardipositsiooni ka vaesus, tõrjutus ning muud probleemid. Kaasneda võivad tervisenäitajate halvenemine või riskikäitumine ja edutus õpingutes. Kuhjunud probleemidega ei suuda õpilased ja pered tihti üksi hakkama saada. Valikute tegemise oskus ja kvaliteet sõltuvad suurel määral ka karjääriõppe kvaliteedist. Stardipositsioon ei ole fikseeritud püsiseisund, vaid muutub pidevalt õpitegevuse ja keskkonna mõjutuste tulemusena. Kool peaks toetama muutusi õpilase parema asendi suunas.

Suheldes omandab õpilane lisaks valikute tegemise oskusele ka võime suhelda ning olla teistega vastastikustes suhetes kasulikul, abivalmil ja toetaval viisil (Lindgren, Suter, 1995). See võime on

töö leidmisel äärmiselt oluline ja teadmised sellest, kuidas töökeskkond toimib, saab läbimõeldud karjääriõppe kaudu.

Negatiivsed mõjurid võivad esineda koos, mis aga vähendab õpiedu ja suurendab õpilaste riskikäitumist, kujunedes sageli ka karjääriplaneerimist takistavaks teguriks. Eespool toodud arengut mõjutavatele põhjustele lisandub teisi ja nii ongi lastel erinev stardipositsioon.

3. ÜG PÕHIKOOLI LÕPETAJATE KARJÄÄRIPROBLEEMID AASTAL 2014 JA VALIKUID MÕJUTANUD TEGURID

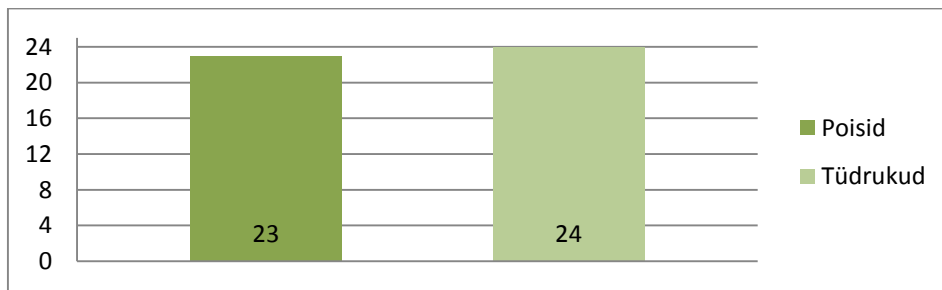
3.1. EMPIIRILISE UURIMUSE EESMÄRK JA ÜLESANDED

Empiirilise osa eesmärk on välja tuua ÜG põhikooliõpilaste karjääri planeerimist toetavad ja takistavad tegurid õppeaastal 2013–2014 ja kontrollida hüpoteesi „paljud põhikooli lõpuklassi õpilased eelistavad gümnaasiumi seetõttu, et neil puudub selgus karjäärivalikutes“ paikapidavust. Püstitati järgmised ülesanded:

- ankeetida 2013–2014. õppeaastal lõpetavad põhikooliõpilased;
- esitada tulemused ja teha järeldused karjäärivalikute kohta ning tuua esile karjäärivalikuid mõjutavad tegurid.

3.2. VALIM JA MEETOD

Uurimus korraldati ÜG 9. klasside õpilaste seas. Küsitlus tehti 2013.–2014. õppeaasta 4. veerandil. Lõpetajaid oli selles lennus 53. Ankeete jagati välja 48. Tagasi saadi kõik välja jagatud ankeedid. Üks ankeet loeti kehtetuks enamikule küsimustele mittevastamise tõttu. Vastajatest 49% olid poisid ja 51% tüdrukud. Vastajate arv on soorühmade kaupa näha joonisel 1. Vastajad kuuluvad vanuserühma 15–16 eluaastat ja on D. Superi karjääriteoorias lähtudes rolliotsingute faasis.

Joonis 1. Küsitletud (n=47) soorühmade kaupa

Töös on uuritavad valitud eesmärgipäraselt (ingl *purposeful sampling*), mitte juhuvalimina. Andmekogumise põhimeetod on küsitlus. Ühes klassis jagas ankeedid kätte juhendaja, teises

uurimistöö autor. Ankeedid täideti kohapeal ja tagastati jagajale. Ankeet sisaldab nii avatud, astmestikel põhinevaid kui ka valikvastustega küsimusi (Lisa 1).

Alates 1990. aastast on kasvatusteadlaste hulgas levinud seisukoht, et uurimistöö kvaliteedile aitab kõige paremini kaasa kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete meetodite käsitlemine üksteist täiendavate, mitte vastandavate lähenemisviisidena (Niglas, 2013).

Töös ei puudu ka kvalitatiivne pool, sest uurimuse eesmärk on ka uuritavat nähtust mõista. Uurimismeetod tähendabki viise, mille abil tähelepanekuid kogutakse (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara, 2005).

Tegemist on seega kombineeritud meetodiga. Uurimuse reliaablusnõue on täidetud (mõõtmistulemused on korratavad). Uurimus on ka valiidne, mis tähendab meetodi võimet mõõta seda infot, mille mõõtmiseks see on mõeldud (Hirsjärvi *et al.*, 2005).

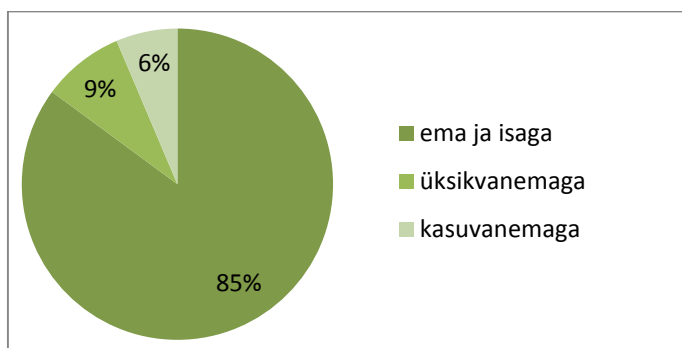
Andmete töötlemine ning diagrammide ja tabelite koostamine toimus tabelarvutusprogrammiga MS Excel 2010.

3.3. KÜSITLUSE TULEMUSED JA ARUTELU

Empiirilise uurimuse küsimustele leiti vastused andmete kogumise ja töötlemise tulemusena. Kokku oli ankeedis 19 küsimust, mis jaotusid kolme plokki: üldosa, karjäärivalikud ja probleemid karjäärivalikul.

3.3.1. Üldosa

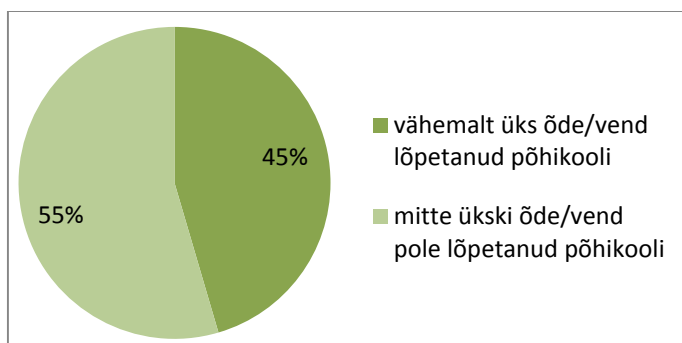
Küsitlusest selgub, et 85% vastanutest elab koos ema ja isaga ning 6% on neid, kelle üks vanem on kasuvanem. Üksikvanematega peresid on 9% (Joonis 2). Neis võib ilmnedda oht, et rahuldades materiaalseid tarbeid, ei leidu aega ega ressursi rahuldada lapse sotsiaalseid vajadusi.

Joonis 2. Küsitletute (n=47) perekonna koosseis

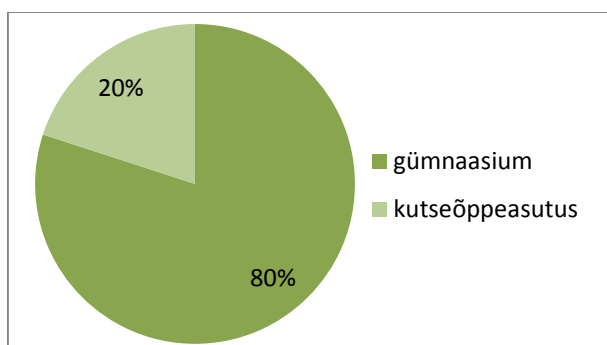
Selgub, et pered on enamasti mitmelapselised. Vaid 6% vastanutest on oma peres ainsad lapsed. Perekonnaliikmed, sealhulgas õed-vennad, võivad mõjutada tehtavaid karjäärilaseid otsuseid.

Joonis 3. Õde(sid) ja/või venda(sid) omavate küsitletute (n=44) õdede/vendade põhikooli lõpetatus

Vähemalt üks õde või vend oli 94%-l õpilastest. 55%-l neist oli ka vähemalt üks õde või vend lõpetanud põhikooli (Joonis 3). Önnastest viiendik jätkas oma haridusteed kutsekoolis, neli viiendikku aga gümnaasiumis (Joonis 4). Kõik küsitletud põhikooliõpilased, kelle õde või vend oli valinud peale põhikooli lõpetamist gümnaasiumi, on otsustanud ka ise gümnaasiumi kasuks. Nendest, kelle õde või vend oli valinud kutseõppeasutuse, on vaid üks ise valinud sama tee.

Joonis 4. Põhikooli lõpetanud önnaste (n=20) valik peale põhikooli lõppu

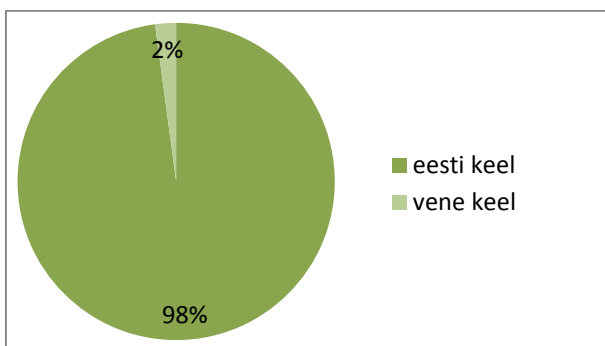
Tabel 1. Vastanute emade (n=47), isade (n=45) ja üldiselt vanemate (n=92) haridustase protsentuaalselt

	Põhiharidus	Keskharidus	Kesk-eriharidus	Kõrgharidus
Emad (n=47)		28	21	51
Isad (n=45)	11	22	27	40
Kokku (n=92)	5	25	24	46

Laste karjäärivalikuid võivad mõjutada ka vanemate valikud ja nende haridustase. Tabelist 1 selgub, et põhiharidus on vaid umbes 5%-l lapsevanematest, keskharidus 25%-l, kesk-eriharidus 24%-l ja kõrgharidus on omandatud ligikaudu 46%-l. Vastamata jättis isa hariduse kohta 2 õpilast. Üks neist oli ka märkinud, et tal pole isa. Vastanute vanemate haridustase on üldiselt väga hea.

Küsitlusest selgub, et emade haridustase on parem (kõrgharitud 51%), kuid isade haridus viitab kutsehariduse suuremale tähtsusele. Lapsed, kelle vanemad või üks vanematest on kõrgharidusega, on eelistanud gümnaasiumi. Hariduse tähtsus tänapäeva ühiskonnas on suur, sest inimese staatus oleneb tema haritusest. Küsitlusest järeldub, et need, kelle perekonnaliikmed on valinud gümnaasiumi või omandanud kõrghariduse, valivad suure tõenäosusega ise gümnaasiumi. Samas kutseõppeasutuse valinud küsitletute perekonnaliikmete haridustase ei erine oluliselt gümnaasiumi valinutest, kuid kuna neid on vähe, on keeruline üldistusi teha.

Eesti keele halb tase võib kujuneda probleemiks karjäärivalikul. Keeletaset mõjutab suuresti kodus räägitav keel. Jooniselt 5 selgub, et peaaegu kõigil (98% vastanutest) on koduseks keeleks eesti keel. 2% vastanuist oli märkinud koduseks keeleks vene keele. Üks vastanu oli ka märkinud, et vanemad räägivad omavahel küll peamiselt vene keeles, kuid tema endaga suheldakse eesti keeles. Muid keeli välja ei toodud. Järeldub, et kodune keel ei tohiks olla ÜGs õpilaste valikuid oluliselt mõjutav tegur.

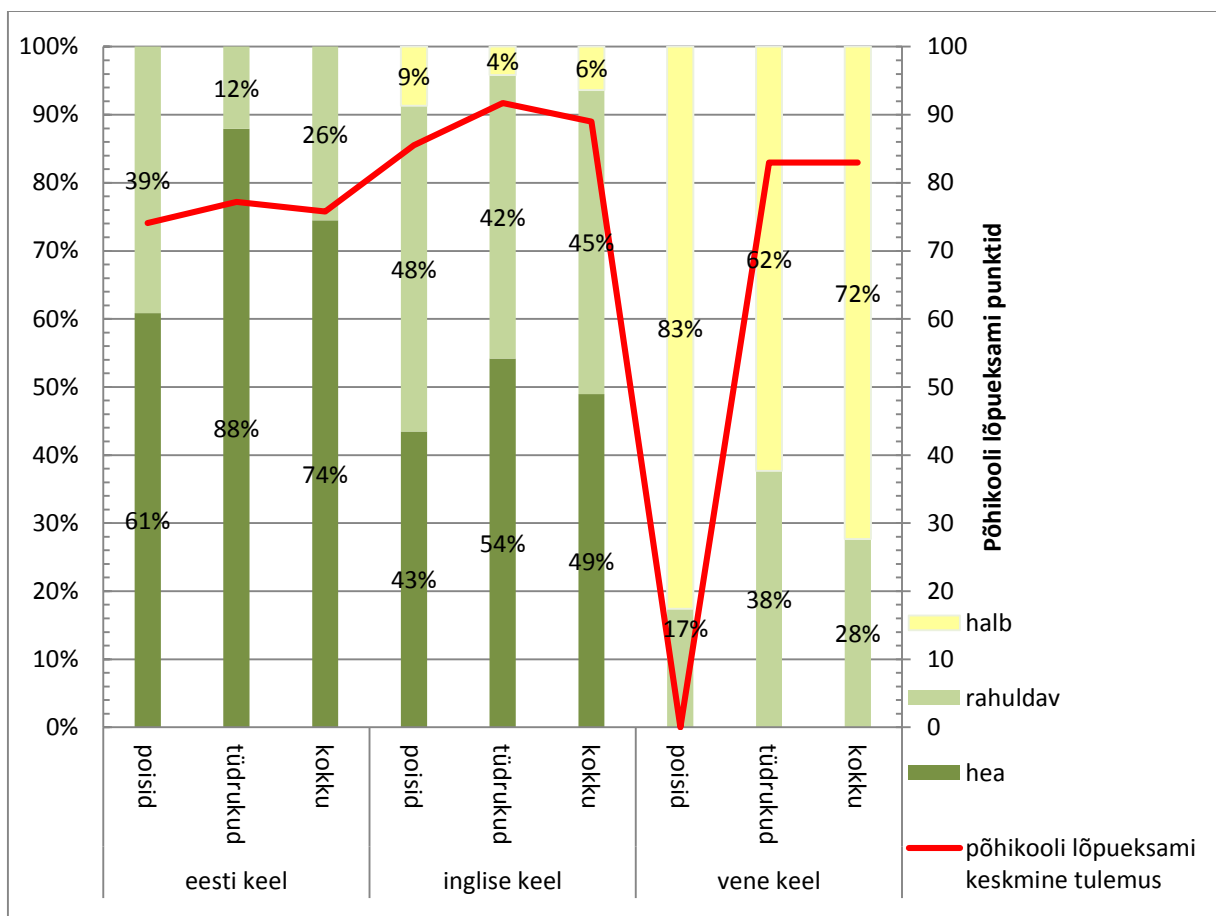
Joonis 5. Vastanute (n=47) kodune keel

Keelte halb valdamine võib osutada üheks mõjutavaks teguriks hilisemal karjäärivalikul. Seega uuriti ka, milliseks hindavad õpilased ise enda emakeele ja mõne võõrkeele (inglise keel, vene keel) oskust.

Tulemused näitavad, et vastanute enda hinnangul on suurema osa eesti keele oskus hea (74%), poistest 61% ja tüdrukutest 88%. Rahuldavaks hindab eesti keele oskust 26% küsitluses osalenutest. Halvaks ei hinda eesti keele oskust mitte ükski vastaja.

Inglise keele oskust peab heaks 49% küsitletutest (poistest 43% ja tüdrukutest 54%). Rahuldavaks peab seda 45% õpilastest (poistest 48% ja tüdrukutest 42%). Halvaks hindab inglise keele oskust 6% vastanuid ning seega võib nende valikut halb keeleoskus mõjutada.

Vene keelt ei valda enda arvates hästi mitte ükski vastanud õpilane. Rahuldavaks peab enda vene keele taset 28%. Ebarahuldavaks hindab oma vene keele oskuse ligi kolm neljandikku vastanuist (72%). 32% õpilast õpib vene keele asemel saksa keelt.

Joonis 6. Poiste (n=23), tüdrukute (n=24) ja kõigi vastajate (n=47) eesti, inglise ja vene keele tase nende enda hinnangul võrrelduna lõpueksamite tulemustega

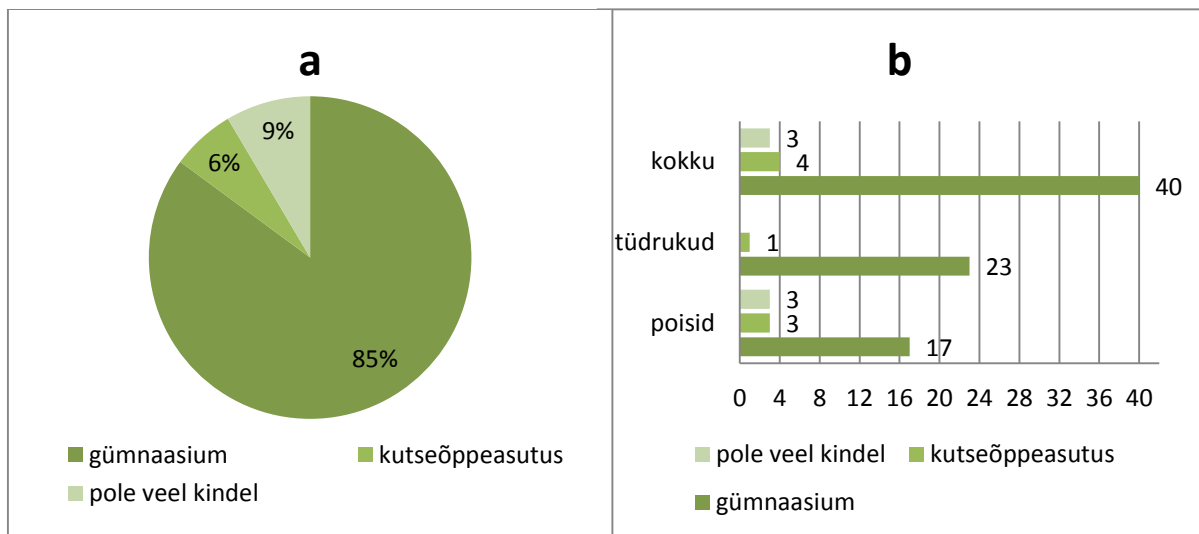
Hinnang emakeeleoskusele vastab õpilaste teadmistele, seda näitavad põhikooli lõpueksami tulemused. Seega ei ole emakeel valiku tegemisel oluline mõjur. Hilisemaid elukutsevalikuid võib mõjutada kehv vene keele oskus, mida on vaja elukutsete omandamiseks, kus tuleb suhelda potentsiaalsete klientidega.

Poiste keskmine punktisumma eesti keele eksamil oli 74, inglise keele eksamil 86 ning vene keele eksamit ei teinud neist keegi. Tüdrukute keskmine punktisumma oli eesti keele eksamil 77, inglise keele eksamil 92. Vene keele lõpueksami tegi üks tüdruk tulemusega 83 punkti (Joonis 6).

Järeldub, et õpilaste hinnang oma keeleoskusele on vastavuses põhikooli lõpueksami tulemustega. Oma võimeid tajutakse piisavalt täpselt.

3.3.2. Karjäärivalikud

Uuriti, kas põhikooliõpilastel on oma tööalasest karjäärist juba ettekujutus olemas ning millise valiku teevad nad tõenäoliselt peale põhikooli lõpetamist. Selgus, et 85% õpilastest jätkab oma haridusteed gümnaasiumis. 6% on valinud kutseõppeasutuse ja 9% vastanutest polnud veel valikus kindlad. Kohe peale põhikooli lõpetamist tööle ei kavatsenud keegi minna (Joonis 7).

Joonis 7. Õpilaste (n=47) tõenäolisim valik peale põhikooli lõpetamist protsentuaalselt (a) ja arvuliselt (b)

Peamiselt põhjendati oma valikut sellega, et ei olda veel kindlad, mida tulevikus tahetakse ning leiti, et gümnaasiumist saab parema hariduse ja kindlustatuma tuleviku. *Lähem edasi õppima gümnaasiumisse, kuna minu arvates kutsekooli minna on nagu kergemat vastupanu teed minna, kuna sealne õppimine on pinnapealsem* (vastaja nr. 14). *Soovin saada gümnaasiumiharidust, kuna tahan, et elus oleks rohkem võimalusi* (vastaja nr. 7). *Kuna soovin saada head haridust, et edaspidi elus hakkama saada...* (vastaja nr. 35). Oli ka neid, kes valisid teadlikult gümnaasiumi, sest neil on juba kindel plaan hiljem ka ülikoolis õpinguid jätkata. *Ma tahan ÜG-s saada tugevat keskharidust, et pärast minna ülikooli edasi õppima* (vastaja nr. 22). *Lähem gümnaasiumisse, et saada keskharidust ja hiljem edasi ülikooli minna* (vastaja nr. 1). Toodi välja ka asjaolu, et ei teata täpselt, kellena tulevikus jätkata, seetõttu on gümnaasium kindlam valik. *Lähem gümnaasiumisse, kuna ei tea veel, kelleks saada tahan ja mida täpselt edasi õppida tahaksin.* (vastaja nr. 33), *Tahan keskharidust ja pole veel otsustanud, mida plaanin edasi teha* (vastaja nr. 3), *Kuna mul pole täiesti kindlat valikut oma eriala suhtes, siis otsustasin gümnaasiumi kasuks, sest peale gümnaasiumit on mul ka eriala valimiseks suurem ja parem valik* (vastaja nr. 12). Kutseõppeasutusse saab ju astuda vaid siis, kui on juba teada, mida tahad edasi õppida. Kutseõppeasutusse astujate põhjendused olid järgmised: *Ma ei ole mõtleja inimene, meeldib rohkem praktiline töö* (vastaja nr. 43) ja *Lähem kutseõppeasutusse, kuna saan sealt 12-klassilise hariduse ning veel ka ametioskused* (vastaja nr. 42).

Vabavastustest selgus, et hüpotees „paljud põhikooli lõpuklassi õpilased eelistavad gümnaasiumi seetõttu, et neil puudub selgus karjäärivalikutes“ osutus tõeks.

Ka karjääriõppe mõjususe uuringus (2014) oli põhikoolijärgsete valikute seas välja toodud neid arvamusi, mis viitasid sellele, et paljud õpilased polnud oma edasistes valikutes kindlad. Edasiste valikute tegemise aja pikendamiseks valisid paljud gümnaasiumi ning oli ka neid, kes pidasid gümnaasiumi minekut loomulikuks elutee jätkuks ning alternatiivseid valikuid ei kaalunudki.

Ülenurme Gümnaasiumis soovib oma haridusteed jätkata 70% vastanutest. Lisaks uuriti ka, mis õppesuuna valivad need õpilased, kes otsustavad haridusteed jätkata Ülenurme Gümnaasiumis. Populaarseim suund, mida soovitakse Ülenurme Gümnaasiumisse jäädes valida, on reaalsuund. Selle valis lausa 40% (13) vastanuist. Teisel kohal on loodussuund, mida eelistab 27% (9 õpilast). Humanitaarsuuna on valinud 4 ja spordisuuna 3 õpilast. 4 õpilast pole veel suunavalikus kindlad (Tabel 2). Järeldub, et õpilased on rahul oma kooli õppetasemega. Üksikud õpilased on väitnud, et teise gümnaasiumi valiku põhjuseks on soov leida uusi väljakutseid.

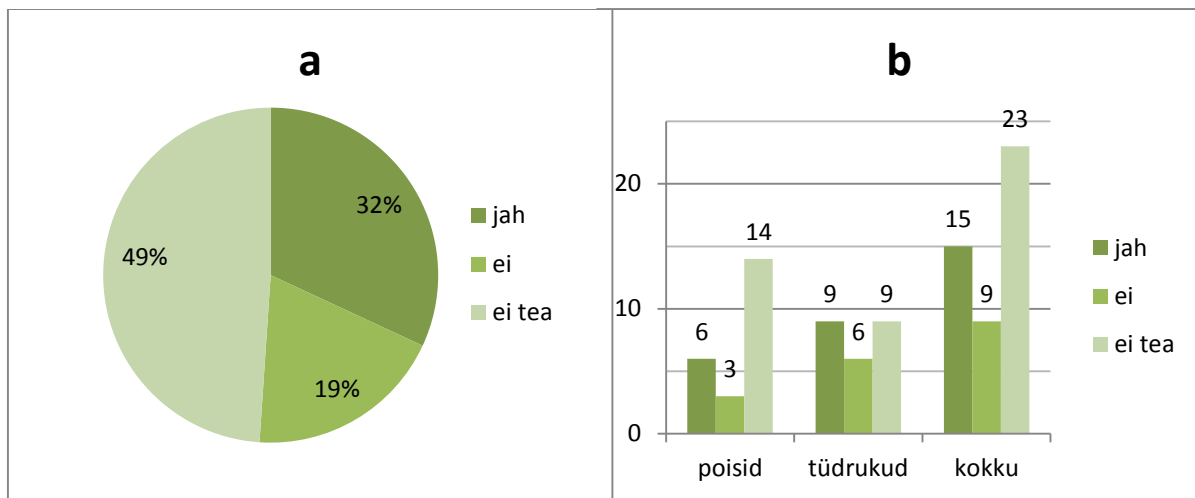
Tabel 2. ÜG kasuks otsustanud õpilaste (n=33) suunavalik

	Loodus	Sport	Humanitaar	Reaal	Pole kindel
Arvuliselt	9	3	4	13	4
Protsent	27	9	12	40	12

Vastanute ootused gümnaasiumiharidusele on saada hea baas kõrghariduse omandamiseks ning õppida oskusi, millest elus oleks realselt kasu. Kutsehariduse valijad ootavad koolist häid erialaoskusi ning loodavad saada kiirelt tööle. Eeldatakse ka, et teoreetilisi aineid on vähem ja praktilisi oskusi omandatakse rohkem. Selgub, et kutsehariduse eelistajad on rohkem praktilised inimesed.

Ettekujutust oma tööalasest karjäärast omab ainult kolmandik vastanuist (32%). Kindlalt „ei“ on vastanud 19 % ja „ei tea“ on vastanud 49% (Joonis 8). Järeldub, et enamik põhikooli lõpetajaid pole veel ametis kindlad või pole neil aimugi sellest, kellena nad töötada tahaksid.

Kindlasti mängib teadmatuses rolli see, et ÜG-s karjääriõpetust valikainena ei ole, seega ei ole suuremal osal õpilastest võimalust saada teadmisi selle valikaine programmi ulatuses. Teadmised tulevad ainete vahelise integratsiooni tulemusena. Karjääriõpetuse ülesanne on kujundada õpilastes teadmisi nende jaoks kasulike karjääriotsuste tegemisel (vt eespool lk 11).

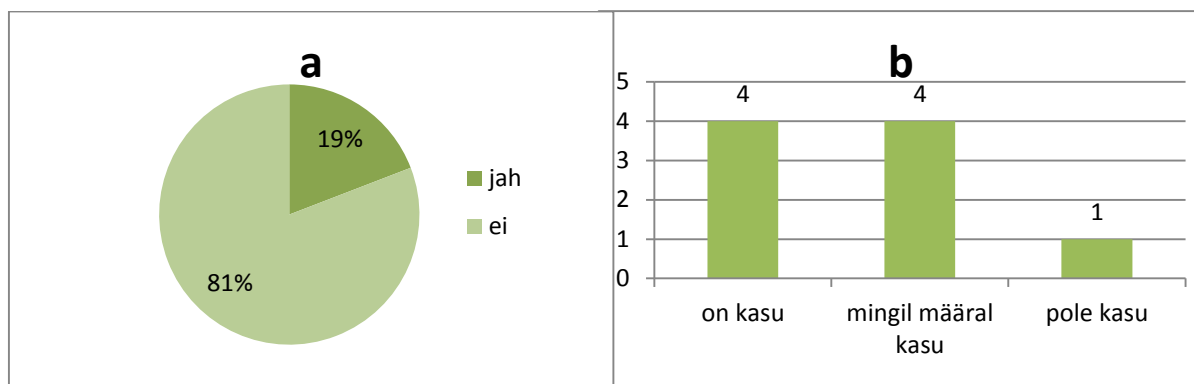
Joonis 8. Õpilaste (n=47) hinnang selle kohta, kas nad omavad ettekujutust enda tulevases karjäärist protsentuaalselt (a) ja arvuliselt (b)

Poisid eelistasid elukutsetest järgmisi: insener, arvutispetsialist, profisportlane. Kutsehariduse omandajate hulgas sooviti saada keevitajateks või keskastme IT-spetsialistideks. Tüdrukutele pakub enim huvi meditsiinivaldkond, ajakirjandus, fotograafia. Nii poisid kui ka tüdrukud olid eelistanud ka arhitekti või disaineri elukutset. Siin on selged seosed D. Superi ja R. V. Peavy teooriatega, sest olles rolliotsingu faasis, on noored ühtlasi ka kiire arengu faasis ja R. V. Peavy sõnutsi „konstrueerivad pidevalt uuesti oma reaalsust.“ (vt eespool lk 10). Mitu õpilast on maininud ka, et nende unistused ei ole veel kindlad ja võib tulla muutusi.

3.3.3. Probleemid karjääri valikul

Jooniselt 9 selgub, et individuaalset karjääriõpet (nõustamist kutsekeskuses) on saanud 2014. aastal 9 õpilast (19%). Neist 4 hindasid selle kasulikuks, 4 arvasid, et mingil määral võib olla kuuldust kasu ja 1 vastaja leidis, et nõustamisest polnud kasu. See on oluline arutelukoht. Karjääriõpe põhikoolis on protsess, millel on vertikaalne iseloom ja õpilased ei seosta erinevates kooliastmetes läbiviidud karjääriõppega seostuvaid üritusi mõistega *karjääriõpe*. 2014. aastal lõpetanud põhikooliõpilastele on korraldatud järgmised üritused: kooli psühholoogi loeng teemal „Kust leida infot?“, Tartu linna ja maakonna hariduse tugiteenuste keskuse karjäärinõustamise spetsialisti K. Tamme loeng karjääriplaneerimise teemal, millele järgnenud individuaalset nõustamist soovis saada 12 õpilast. Oma elukutseid tutvustavate ettekannetega esinesid küsitletutele M. Mihkelson, I. Gräzin, O. Tuuling. Korraldati neli õppekäiku erinevatesse kõrgkoolidesse ja riigiasutustesse (TÜ Biomeedikum, Riigikogu, Tartu Maakohus, Kõrgem Sõjakool). Karjääriõpe on integreeritud kõikide ainete ja huvitegevusega (ÜG-s on ligi 30 valla poolt tasustatavat huviringi). Põhikooli lõpuklassi arenguestluse üks kohustuslikke teemasid seostub karjääriõppe ja edasiste plaanidega.

On traditsioon, et kooli juhtkond vestleb individuaalselt kõigi põhikoolilõpetajatega ja vestluse teema on kooli ja õppesuuna valikud.

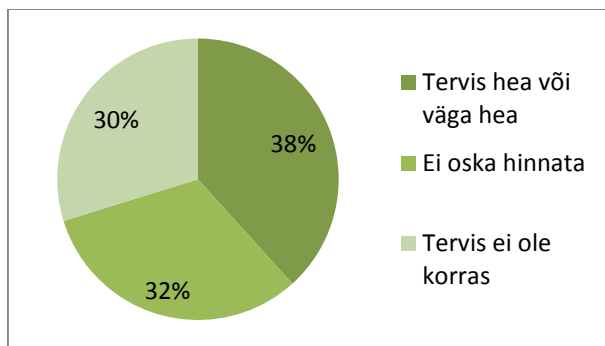

Joonis 9. Karjääriõpet saanud respondendid protsentuaalselt (n=47) (a) ja õpet saanute (n=9) hinnang omandatule (b)

Üks uurimisküsimus oli selgitada, kuidas mõjutab õpilaste valikuid erinev stardipositsioon, seetõttu paluti neil hinnata, mil määral nad nõustuvad, et ankeedis esitatud probleemid mõjutavad nende valikute tegemist. Vastata tuli vastavalt sellele, kas valisid tõenäoliselt gümnaasiumi või kutsekooli. Analüüsid ja arutledes tehakse küll üldistusi, kuid tuleb arvesse võtta, et igal vastajal on ka mingi individuaalselt oluline mõjur, mis valikut suunab. Seega ei saa üksikisiku seisukohalt ühtegi ankeedis esitatud probleemi ebaoluliseks pidada, kuid selguvad üldised suundumused.

Tabelist 3 ja jooniselt 10 selgub, et kolme õpilase arvates on nende tervislik seisund oluliseks takistavaks teguriks karjäärivalikul. Õpilastest 11 leiab, et nende tervislik seisund võib valikut mõjutada. Kokku on tervislik seisund mõjutavaks teguriks 30% õpilastest. Seisukohta ei oska võtta 32% (15) õpilastest, mis viitab sellele, et nad ei oska hinnata koolis korraldatud ennetava tervisekontrolli tulemusi või ei ole kontrollinud piisavalt enda tervislikku seisundit. Terveks peab ennast 38% vastajatest (18 õpilast). Tervis on karjäärivalikute oluline mõjutaja, leiavad mitmed teoorias käsitletud autorid, näiteks M. Martinson, A. Küüdorf, E. Merisalu ja M. Lehtsalu.

ÜG kuulub 1999. aastast tervist edendavate koolide võrgustikku ja seetõttu on spordil ja tervislikel eluviisidel oluline koht õpitegevuses. Kuid küsitlus näitab, et koolitervishoiuteenust osutades tuleb keskenduda enim nendele õpilastele, kes ei oska oma tervislikku seisundit hinnata, sest see võib hiljem oluliselt raskendada nende karjäärivalikut, kui selgub, et nende tervis ei ole nii hea, kui nad eeldavad.

Joonis 10. Vastanute (n=47) hinnang tervislikule seisundile

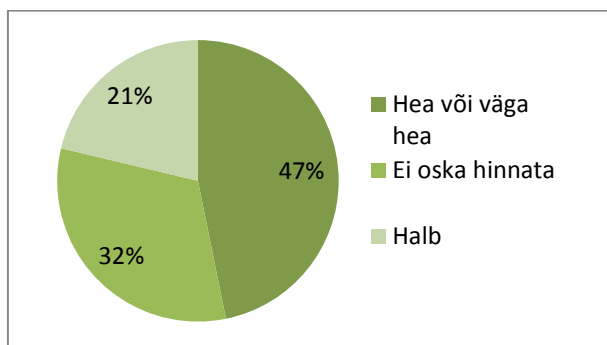
Kehva õppeedukust peab suureks probleemiks 11 vastajat ja 13 vastajal on see pigem probleemiks (vastavalt 23% ja 28%). 19% (9) õppuritest pole kindlad, kas õppeedukus takistab karjäärivalikut ja 11 vastajat ei pea õppeedukust üldse oluliseks mõjuriks. Vaid 3 vastajat hindab enda õppeedukust piisavalt heaks, et see ei takista valikuid (Tabel 3). Õppeedukus on järelkult oluline mõjur, kuna pooled vastajatest leiavad, et sellest sõltub kooli valik. Eespool toodud teooriatele tuginedes on selles vanuses lapsed rolliotsingu ja proovifaasis ja neile pakub rohkem huvi uute olukordade ja keskkondade katsetamine. On neid, kellel kuuluvusvajadus ületab tunnustusvajaduse ja sõprade ringi kuulumise tõttu jääb õpiaega vähemaks. Seetõttu on õpioskuste ja väärtushinnangute kujundamisel kooli töötajatel oluline roll. Võtmeisikuks karjääriõpetuse läbiviimisel on klassijuhataja, sest tema koordineerib klassijuhataja tunni kaudu kogu karjäärialast õpitegevust.

Ligi pooled (47%) vastanutest ei tea, kas nende võõrkeelte oskus võiks valikut takistada. 2 vastajat on oma võõrkeelte taset hinnanud nii halvaks, et leiavad, et vähene keeleoskus mõjutab nende karjäärivalikut. 11 õpilase võõrkeelte oskus on nende enda hinnangul pigem selline, et võib takistada valikut. 10 õpilast ei usu, et nende võõrkeele oskus nii halb oleks, et takistaks karjäärivalikut ja vaid 2 on täiesti kindlad, et valdavad võõrkeeli heal tasemel. Kokku on võõrkeelelega probleeme 28% õpilastest ja hea võõrkeeleoskuse toob esile 26% (Tabel 3). Jooniselt 7 on näha, et võõrkeeltest tekitab enim probleeme vene keel.

Kooli kaugust kodust ei pea enamik vastajaist probleemiks. Vaid 3 õpilast tunnetab seda mõjurina ja 5 arvab, et kodu kaugus õppeasutusest võib takistada karjäärivalikut. 14 ei oska olukorda hinnata ja sama palju on neid, kes usuvad, et ilmselt ei takistaks. 11 on kindlad, et kodu ja kooli vaheline kaugus ei põhjusta probleeme. Seega kooli kaugus kodust on karjäärivalikut mõjutavaks probleemiks 17%-l õpilastest (Tabel 3). Tänapäeval on infrastruktuur piisavalt hea ja ÜG asukoht soodne, seetõttu on kõigil võimalik ka kaugemalt kooli tulla, seda kas bussiga või autoga. Koolil on olemas ka internaat.

Majanduslikku olukorda peab probleemiks 1 ja 9 on veendunud, et see võib mingil määral takistada valikut. 15 vastajat ei võta kindlat seisukohta ja 11 vastanut hindab oma majanduslikku olukorda piisavalt heaks, et see tegur ei tohiks mõjutada kooli valikut. Sama palju (11) on neid, kes on kindlad, et pere majanduslik seisund ei ole nende jaoks mingiks probleemiks (Tabel 3, joonis 11). Õpilased, kes näevad majanduslikus olukorras ja negatiivsetes perekondlikes suhetes olulist mõjurit, on kindlasti tõsisemas raskustes, sest koolil puuduvad võimalused peresid majanduslikult toetada. Väheste materiaalsete ressursidega on raske oma plaane ellu viia. Olukorda muudaks ainult koostöö valla sotsiaaltöötajatega.

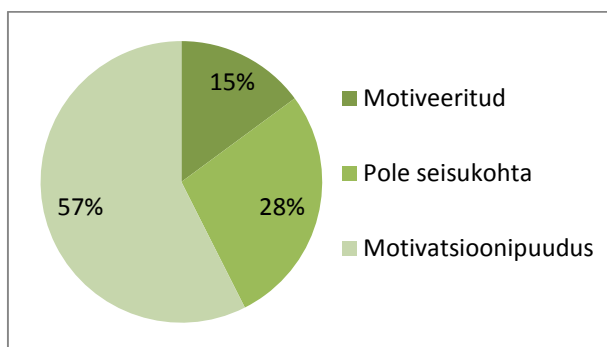

Joonis 11. Õpilaste (n=47) hinnang pere majanduslikule olukorrale

Hobi takistab vaid kahel vastanul elukutse valikut, 6 arvab, et võib takistada ja 7 ei oska võtta seisukohta, kas takistab või mitte. Ligi pooled (22) vastanuist ei usu, et hobi oleks takistavaks mõjuriks ja 10 on kindlad, et hobi pigem toetab nende valikut. Hobi on hinnatud takistavaks teguriks 19% vastanutest, kuid 68% õpilastest peab hobitegevust positiivseks valikut mõjutavaks teguriks (Tabel 3). Tulemus on ka loogiline, sest hilisem elukutsevalik tehakse tavaliselt huvist ja võimetest lähtudes.

Motivatsioonipuudus on õpilaste arvates suurima negatiivne mõjur. 58% (27) vastajat arvab, et motivatsioonipuudus takistab või pigem takistab karjäärivalikut (vastavalt takistab 10 ja pigem takistab 17). 13 õppurit ei suuda selles küsimuses kindlat seisukohta võtta. 4 õpilast pigem ei nõustu ja 3 vastajat on motiveeritud õppurid (Tabel 3, Joonis 12). Motivatsioon ja õppeedukus on omavahel seotud, seos kajastus nii teooriates kui ka küsitluses. Halva õppeedukuse ja motivatsioonipuuduse märkijate ühisosa on suur. Maslow' teooria kohaselt on õpilastele väga olulisteks just armastus- ja kuuluvusvajadus ning tunnustusvajadus. Nende puudumine võib õpimotivatsiooni vähendada. Selles vanuses on paljudel õpilastel kokkupuuted esimeste suhetega ja ka nende purunemisega, mis aga mõjutab õpivõimet. Oluliseks motivatsioonipuuduse tekitajaks võivad olla ka koolikiusamine või probleemid perekonnas. McLellandi teooria kohaselt tuli isikut, siinkohal õpilast, motiveerida vastavalt tema isikuomadustele ja probleemidele ning luua talle

sobiv ja toetav õpikeskkond. Selge on, et pole olemas universaalset õpikeskkonda, mis sobiks absoluutselt kõigile. Motivatsiooni võivad vähendada ka küpsuse aste (retartandid, aktseleerandid) ja halb tervislik seisund.

Joonis 12. Vastanute (n=47) hinnang motivatsioonile

Vanemate sundvalikut peab mõjutavaks teguriks 7 vastajat ja 10 usub, et vanemad on ka nende valikut mõjutanud. 11 vastajat ei oska vastata. 5 õpilase valikut pole vanemad nii suurel määral mõjutanud ja 14 õppurit on kindlad, et vanemad toetavad nende valikut (Tabel 3). Järeldub, et ka vanematega on vaja teha tööd, et nende mõju ei pärsiks õpilaste elukutsevalikut. Põhjuseks võivad olla halvad peresuhted, mis aga tuleks korda saada, sest see võib viia sotsiaalse tõrjutuseni ning õpimotivatsiooni langemiseni. Vanemaid mõjutab omakorda see, mis toimub ühiskonnas tervikuna. Oma lastele parimat soovides peavad nad silmas eelkõige materiaalselt kindlustatud võimaldavaid elukutseid.

Sõprade mõju selles küsimuses üldiselt probleemiks ei peeta. Vaid 1 laseb end sõpradest sel määral mõjutada, et see takistab tema valikut. 8 ei nõustu, et sõbrad nende valikuid takistaks. Sõprade mõju suhtes on 18 vastajat ükskõiksed ja 13 ei lase end pigem mõjutada. 7 õpilast on kindlad, et sõbrad ei mängi nende valikutes takistaja rolli, vaid on pigem toetaja positsioonis (Tabel 3).

Vastustest järeldub, et valikute tegemist takistavad või mõjutavad peamiselt motivatsioonipuudus ning kehv õppeedukus. Küllalt suur osa vastanutest peab takistavaks teguriks ka tervist ja pere majanduslikult rasket olukorda. Enamik vastajaist leidis, et hobi ei takista karjäärivalikut, vaid pigem soodustab. Eriti suurt mõju ei avalda valikutele ka kodu kaugus tulevases õppeasutusest või sõprade arvamus.

Tabel 3. Õpilaste (n=47) valikuid takistavad tegurid. Lahtrites selle märkijate arv

	Nõustun	Pigem nõustun	Neutraalne	Pigem ei nõustu	Ei nõustu
Tervislik seisund	3	11	15	9	9
Kehv õppeedukus	11	13	9	11	3
Vähene võõrkeelte oskus	2	11	22	10	2
Kooli kaugus kodust	3	5	14	14	11
Majanduslik olukord	1	9	15	11	11
Hobi takistab	2	6	7	22	10
Motivatsioonipuudus	10	17	13	4	3
Vanemate sundvalik	7	10	11	5	14
Sõprade mõju	1	8	18	13	7

Vastustest järeldub, et valikute tegemist takistavad või mõjutavad peamiselt motivatsioonipuudus ning kehv õppeedukus. Küllalt suur osa vastanutest peab takistavaks mõjuriks ka tervist ja pere majanduslikult rasket olukorda. Enamik vastajaist leidis, et hobi pigem soodustab karjäärivalikut. Eriti suurt mõju ei avalda valikutele ka kodu kaugus tulevases õppeasutusest või sõprade arvamus.

Tüdrukud (24) olid välja toonud peamiste karjäärivalikuid takistavate isikuomaduste all arguse ja ebakindluse, poisid (23) aga agressiivsuse ja vähese keskendumisvõime. Karjäärivalikuid toetavate isikuomadustena toodi välja poiste seas enesekindlust ja tahtejõudu, mis viitab vajadusele võtta rohkem riske. Tüdrukud rõhutasid aga peamiselt hoopis oma sõbralikkust, kohusetundlikkust ja ausust, millest järeldub, et neil on oma sotsiaalsesse oskustesse rohkem usku.

3.4. JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD

Töö autor on seisukohal, et karjääriõpetus peab olema kättesaadav kõigile vanuserühmadele, arvestades, et lastel on erinev stardipositsioon juba sünnimomendist alates. Stardipositsioon on mahukas mõiste, mille koosseisu kuuluvad nii geneetilised iseärasused kui ka ühiskonnas esinevad positiivsed ja negatiivsed mõjutegurid. Tegemist on indiviiditi täiesti erinevate mõjurite koostoimega, seetõttu tuleb toetada igat muutust noore parema asendi saavutamiseks, rõhutades indiviidi õigusi seada prioriteete arengus ja karjäärivalikuid tehes.

Tööst selgus, et olulisim mõjur on motivatsioonipuudus (57%), mis võib tähendada, et õpilane kaotab huvi õppimise vastu. See toimub siis, kui ei leita eesmärki, ei saada piisavalt tunnustust või ei võimaldata tegutseda. Ebaselgus selles, millised on võimalused, võimed ja eesmärgid, mõjub motivatsioonipuudust tekitavalt.

Suur koormus ja vähene koormustaluvus võivad kiire kasvu perioodil mõjutada õpilaste tervislikku seisundit ja 30% õpilastest ongi seetõttu oma tervisliku seisundi pärast mures. Kiirete muutuste perioodil ei suuda ka vanemad alati hinnata mitmete mõjurite koostoimet, mistõttu vajavad nõustamist.

Lähtudes küsitluse tulemustest, teeb töö kirjutanu järgmised ettepanekud:

- leida võimalus karjääriõpetuse valikainena rakendamiseks põhikooli vanemas astmes;
- leida võimalusi süvendada teadlikku suhtumist tervisesse nii, et igal põhikoolilõpetajal oleks ülevaade oma tervislikust seisundist, milleks tutvustada kõigile põhikoolilõpetajatele ennetava tervisekontrolli tulemusi;
- korraldada ka edaspidi karjäärivalikuprobleemidega kursis olekuks küsitlusi põhikooli lõpuklassi õpilaste hulgas, et toetada õpilast ja peret olulise valiku tegemisel.

KOKKUVÕTE

Käesolev uurimus teemal „Ülenurme Gümnaasiumi põhikooli lõpetajate karjäärivalikud 2014. aastal ja valikuid mõjutanud tegurid“ annab teoreetilises osas ülevaate sellest, kuidas mõisted *karjäär* ja *karjääriplaneerimine* on ajas muutunud. Nende mõistete kujunemisel on etendanud olulist rolli D. Superi, J. Hollandi karjääriteooriad ning R. V. Peavy sotsiodünaamiline karjäärinõustamise teooria, mis omakorda lähtub konstruktivistlikust paradigmast.

Karjäär tänapäevases tähenduses hõlmab kõiki rolle, mida inimene elu jooksul täidab ja karjääri teeb inimene terve elu. Tööst järeldub, et muutused mõistete *karjäär* ja *karjääriplaneerimine* kujunemises on paradigmaatilised ning ühiskonna arengu protsessis olulised. Eestis kasutusel olev karjäärikonseptsioon käsitleb karjääri mõistet kui inimese elukestvate haridus- ja tööalast arengut kõigi tema rollide omavahelises kooskõlas.

Töö kirjutanu avab käesoleva töö teoreetilises osas ka üldmõiste *stardipositsioon* tähenduse. Stardipositsioon tähendab hinnangu hetkel kõiki neid mõjutegureid koos, mis mõjutavad negatiivselt või positiivselt isiku võimet täita neid rolle elus, mida isik on elukvaliteedi saavutamiseks valinud. Tööst selguvad ka olulised õpilaste karjäärivalikuid mõjutanud tegurid:

east tingitud iseärasused, tervislik seisund, majanduslikest ja perekondlikest põhjustest tingitud tõrjutus ja motivatsioonipuudus.

Töö empiirilise osa eesmärk oli uurida 2014. aastal Ülenurme Gümnaasiumi põhikooli lõpetanute edasisi karjäärivalikuid ja neid valikuid mõjutanud tegureid. Küsitleti 47 ÜG põhikooli lõpetajat. Olulisemad karjäärivalikuid mõjutanud tegurid olid motivatsioonipuudus (57%), õppeedukus (51%), pere sundvalik (36%) ja tervislik seisund (30%). Õpilased eelistavad ülekaalukalt gümnaasiumi (85%), arvates, et suudavad hiljem teha oluliselt paremaid valikuid ja valikuvõimalusi on rohkem. Töö kinnitas hüpoteesi, et õpilased eelistavad gümnaasiumi seetõttu, et neil puudub selgus karjäärivalikutes. Töö täitis püstitatud eesmärgid.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Ammas, A. 2015.** *Lapsed üksi kodus, vanemad välismaal tööl.* Postimees. 13.01.2015, lk 6.
- Amundson, N. 1998.** *Active Engagement: Enhancing the Career Counseling Process.* British Columbia: Canadian Career Development Foundation.
- Careers, 2012.** Donald Super Developmental self-concept. New Zealand. URL: http://www.careers.govt.nz/fileadmin/docs/career_theory_model_super.pdf (viimati vaadatud 27. jaanuaril 2015).
- Careers, 2012.** Holland's theory of career choice. New Zealand. URL: http://www.careers.govt.nz/fileadmin/docs/career_theory_model_holland.pdf (viimati vaadatud 27. jaanuaril 2015).
- Cleary, M., Sullivan, K., Sullivan, G. 2004.** *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla.* Tartu: Atlex, lk 29.
- Ginzberg, E., Ginsburg, S., Axelrad, S., Herma, J. 1951.** *Occupational choice: An approach to a general theory.* New York: Columbia University Press.
- Haiguste ennetamise tegevuskava aastaks 2014.** URL: https://www.haigekassa.ee/uploads/userfiles/Haiguste_ennetamise_tegevuskava_2014.pdf (viimati vaadatud 27. jaanuaril 2015).
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2005.** *Uuri ja kirjuta.* Tallinn: Medicina, lk. 213-215.
- Inimese areng (s.a)** URL: http://www.hariduskeskus.ee/opiobjektid/elukulg/?INIMESE_ARENG (viimati vaadatud 27. jaanuaril 2015).
- Jamnes, P., Savisaar, K. 1998.** *Karjäär –kas redel või tee?* Tallinn: Koolibri, lk 7.

Jamnes, P., Väli, M. 2009. *Karjäärinõustamine. Nõustaja käsiraamat.* Tallinn: SA Innove, lk 10–11.

Karjääriteenuste kontseptsioon 2013-2020. 2012. SA Innove. Tallinn: Innove, lk 20.

Karjääriõppe mõjususe uuringu raport. 2014. Eesti uuringukeskus OÜ, lk 7, 16, 30.

Konstruktivistlik paradigma (s.a) URL: <http://www.rajaleidja.ee/konstruktivistlik-paradigma-2/> (viimati vaadatud 27. jaanuaril 2015).

Kraav, I., Kõiv, K. 2001. *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis.* Tartu: OÜ Vali Press, lk 15, 40–42.

Kuurme, T. 2013. *Kasvatusteaduslikud paradigmad.* Koost. Mikser, R. Haridusleksikon. Tallinn: AS Pakett, lk. 130–137.

Küüdorf, A., Merisalu, E., Lehtsalu, M. 2008. Tervis ja karjäär. Inimese tervis – eriala valiku ja tööalase karjääri mõjutaja. Tallinn: SA Innove, lk 5, 14.

Lehtsalu, M., Pilli, E. 2014. *Karjääriõpetus. Ainaamat põhikooliõpetajale.* Tartu: Atlex, lk. 5–9.

Lindgren, H.C., Suter, W.N. 1994. *Pedagoogiline psühholoogia koolipraktikas.* Tartu: OÜ Greif, lk 36–37, .

Martinson, M. 2010. *Õpiraskused. Kelle probleem? Kust otsida lahendusi?* Tallinn: Koolibri, lk 37–38, 90.

Matching’u paradigma ehk joon-faktor lähenemine (s.a) Rajaleidja URL: <http://www.rajaleidja.ee/matchingu-paradigma-ehk-joon-faktor-lahenemine/> (viimati vaadatud 27. jaanuaril 2015).

McLeod, S. 2007. Maslow's hierarchy of needs. Simply Psychology. URL: <http://www.simplypsychology.org/maslow.html> (viimati vaadatud 27. jaanuaril 2015).

McMahon, M., Patton, W. 2006. *Career Development and Systems Theory: Connecting Theory and Practice* (2nd ed.). Rotterdam: Sense Publishers, lk 4.

Niglas, K. 2013. Kasvatusteaduslikud uurimismeetodid. Toimet. Mikser, R. *Haridusleksikon.* Tallinn: AS Pakett, lk. 137–142.

Peiker, V. 2012. Õpetaja kui väärtuskasvatuse võtmeisik. Loengukonspekt.

Perry, N., VanZandt, Z. 1998. Focus on the Future. A Career Development Curriculum for High School Students. New York: Soros Foundation.

Põhikooli riiklik õppekava. 2014. Vabariigi Valitsuse määrus aastast 2011. Viimane redaktsioon 01.09.2014. Riigi Teataja, 20.

Rajaleidja keskused (s.a) URL: <http://www.innove.ee/et/karjaariteenused/rajaleidja-keskused/>
(viimati vaadatud 27. jaanuaril 2015).

Saksakulm, T. 2011. *Teosta end. Karjääriõpetus*. Tallinn: Ellervo, lk 5–9.

Schlossberg, N. K., Lasalle, A., Golec, R. 1988. *The Mattering Scale for Adults in Higher Education*. (6th ed.). College Park, MD: University of Maryland.

Stitt-Gohdes, W.L. 1997. *Career Development: Issues of Gender, Race, and Class*. Columbus, Ohio: ERIC Clearinghouse on Adult, Career, and Vocational Education.

Talts, L. 2013. *Alg- ja põhiharidus*. Koost. Mikser, R. Haridusleksikon. Tallinn: AS Pakett, lk. 15–23.

Türk, K., Siimon, A. 2004. *Juhtimine. Teoreetilised alused*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 216–217.

LISA 1. KÜSIMUSTIK 9. KLASSIDE ÕPILASTE KARJÄÄRIPLAANIDE KOHTA

Lp. põhikooli lõpetaja!

Olen Ülenurme Gümnaasiumi 10. klassi õpilane Kaspar Kalpus ja uurin meie põhikooli õpilaste karjääriplane.

Esitatavatel küsimustel pole õigeid ega valesid vastuseid, oluline on vaid Teie arvamus. Ankeet on anonüümne (andmeid ei avaldata) ning individuaalne. Saadud vastuseid kasutatakse ainult konkreetse uurimustöö raames.

Küsimustele vastamiseks tõmmake ring ümber Teie arvates sobivale vastusevariandile või kirjutage see ise punktiirile.

I Üldosa

1. Sugu: a) poiss b) tüdruk
2. Vanus: .....
3. Kes kuuluvad perekonda (kellega koos elad)?

.....

4. Kodune keel?

.....

5. Kuidas valdate enda arvates eesti keelt? a) hästi b) rahuldavalt c) halvasti
6. Kuidas valdate enda arvates inglise keelt? a) hästi b) rahuldavalt c) halvasti
7. Kuidas valdate enda arvates vene keelt? a) hästi b) rahuldavalt c) halvasti
8. Ema haridus a) põhi- b) kesk- c) kesk-eri- d) kõrgharidus
9. Isa haridus a) põhi- b) kesk- c) kesk-eri- d) kõrgharidus
10. Kas keegi õdedest-vendadest on põhikooli lõpetanud? a) jah b) ei

...kui jah, siis kuhu ta edasi õppima läks? a) gümnaasiumisse b) kutseõppeasutusse c) siirdus tööle d) ei läinud edasi õppima

II Karjäärivalikud

11. Missuguse valiku teete tõenäoliselt peale põhikooli lõpetamist?
a) Lähen gümnaasiumisse

... kui valisite gümnaasiumi, siis kas soovite jääda Ülenurme Gümnaasiumisse?

- a) jah
- b) ei

... kui jah, siis millise suuna tõenäoliselt valite?

- a) reaal-
- b) humanitaar-
- c) spordi-
- d) loodus-
- e) pole veel kindel

b) kutseõppeasutus

c) lähen tööle

d) muu

(kirjutage).....

Palun põhjendage oma valikut!

.....

.....

.....

.....

.....

12. Kas Teil on ettekujutus oma tööalasesst karjäärist?

- a) jah
- b) ei
- c) ei oska öelda

13. Kui vastasite jah, siis kirjutage, kelleks soovite saada?

.....

III Probleemid karjääri valikul

14. Kas oled saanud karjääriõpet

- a) Jah

Hinda saadud informatsiooni kasulikkust

a) Ei ole kasu

b) Mingil määral kasulik

c) Palju kasulikku

b) Ei

15. Probleemid, mis võivad takistada õpingute jätkamist ja seeläbi ka karjääri. Tehke rist kasti, mis näitab, mil määral nõustute, et see takistab valikut! Tõmmake ka ring ümber õppeasutusele, mille kohta vastate.

- a) gümnaasiumi
- b) kutsekooli

	Nõustun	Pigem nõustun	Neutraalne	Pigem ei nõustu	Ei nõustu
Tervislik seisund					
Kehv õppedukus					
Vähene võõrkeele oskus					
Kooli kaugus kodust					
Majanduslik olukord					
Hobi takistab					
Motivatsiooni- puudus					
Vanemate sundvalik					
Sõprade mõju					

16. Missugused 3 positiivset isikuomadust toetavad Teie karjäärivalikut?

.....

.....

.....

17. Missugused 3 negatiivset isikuomadust takistavad Teie karjäärivalikut?

.....
.....
.....

18. Kui otsustate gümnaasiumi kasuks, siis missugused on Teie ootused gümnaasiumiharidusele?

.....
.....
.....

19. Kui otsustate kutsekooli kasuks, siis missugused on Teie ootused kutseharidusele?

.....
.....
.....

Täna vastuste eest!